

Det begynner etter hvert å bli en ganske omfattende litteratur om Quisling-problemet. Også utenlandske historikere har fattet betydelig interesse for emnet og til og med gjort det til gjenstand for doktoravhandlinger. I fjor kom den vest-tyske professor Hans-Dietrich Loeckes grundige arbeid om «Quisling, Rosenberg und Terboven», på nærmere 600 sider, langt på vei en biografi over Quisling og på et høyt vitenskapelig nivå. Nå foreligger det lenge adviserte britiske bidrag etter Ralph Hewins' omstridte verk om «Quisling — profet uten ære». (Quisling — prophet without honour — 1965) Det er Oxford-historikeren Paul M. Hayes bok om «Quisling, hans karriere og politiske idéer». (Quisling — The Career and political Ideas of Vidkun Quisling 1887—1945, David & Charles, London, 1971 n. kr. 100). Det er en fremstilling på drygve 350 sider inkludert noter — på grunnlag av en doktoravhandling fra 1969/70.

Da Ralph Hewins offentliggjorde sin biografi i 1965 og hans arbeid fikk som start en gunstig omtale i Times Literary Supplement den 15. april, kom sine netter i kok. Dr. Olav Riste ved Forsvarets Krigshistoriske Avdeling rykket, før han hadde fått og lest selve boken, ut med et «Letter to the editor» og slo kraftig ned ikke minst på anmelderen. Han avsluttet med ordene, her oversatt: «Heldigvis for engelske lesere, forebereder en britisk historiker en seriøs studie over Quisling, som skulle kunne redusere herr Hewins' produkt til sine samme dimensjoner». Ristes innlegg i TLS den 6. mai ble fulgt opp bla. av et brev til redaktøren fra Paul M. Hayes den 20. s.m. med kritiske bemerkninger til Hewins' fremstilling.

Nå foreligger altså dr. Hayes' eget alvorlige verk med varme takkens ord til de nordmenn som har vært behjelpelige på forskjellig måte, både ved å gi adgang til dokumenter, diskutere

idéene og komme med kritikk, ikke minst dr. Riste for «invaluable advice». Så går man da løs på lesingen med forskjellige forventninger.

Ved første øyekast gjør den delikate boken med det ikke ubetydelige noteparat og oversikter over litteratur og øvrige anvendte kilder et imponerende inntrykk. Men man trenger dessverre ikke å lese svært lenge, i hvert fall hvis man på forhånd har kjennskap til kildene, for å sette mange spørsmålsteget og ta sterke forbehold.

Bygner man på den formelle siden og går gjennom navneregisteret, støter man på en nesten latterlig sammenblanding av ulike personers fornavn og etternavn. Advokat I. B. Hjord, for øvrig uriktig stavet, har fått Benjamin Vogts fornavn, forsvarsminister Fredrik Monsen er blitt utstyrt med Alfred Madsens fornavn, og det går ikke, selv om personene hører til samme parti. Eksemplene kunne forleses. Men det blir av underordnet betydning dersom den manglende nøyaktighet ikke avspeiler en tilsvarende tendens i selve fremstillingen. Det er dessverre andre personer enn de dokumenter og kilder forteller om, riktig lest. Og enkelte personer, også nålevende, blir tildeelt roller de vil betakke seg for, og som i hvert fall arkitekt Odd Nansen har sagt tydelig fra om. «Bergens Tidende» for 14. mai og «Dagbladet» for 15. mai 1965 gjengir uttalelser til «B. T.» Oslo-kontor der han karakteriserer visse uttalelser i Hewins' bok som «loddrett løgn». I boken hevder Hewins blant annet at Odd Nansen hadde støttet Quisling i 30-årene, at han forlot «bevegelsen» etter valgnederlaget i 1936, og at han etter krigen «som før-kriigsvenn av Quisling» tok seg av fru Quisling. «Det er håreveisende svindel å hevde slikt. Jeg har aldri kjent Quisling som venn, har aldri gått inn eller

Sverre Hartmann:

Britisk verk om Quisling

ut av hans bevegelse eller parti, men det er riktig at jeg etter krigen hjalp fru Quisling av rent menneskelige grunner til å få sin rett til den leilighet hun faktisk eide», heter det både i «B. T.» og «Dagbladet», der overskriften lød: «Opprørt Odd Nansen beskylder Hewins for svart løgn i Quisling-boka», og der spørsmålet om saksanlegg ble droftet.

I dr. Hayes' bok, i kapittel 3 om Nasjonal Samling, fortelles det på side 108 fra året 1934 at «partiet begynte å gjøre mer bruk av fremstående personer blant sine medlemmer, heiler enn å stole nesten utelukkende på Quisling. Blant disse velkjente folk var Knut Hamsun, Nobel-prisvinneren i litteratur, Odd Nansen, sønn av den berømte oppdagelsesreisende, og tre eminent vitenskapsmenn, Ragnar Skancke, Birger Meidell og Gulbrand Lunde». Knut Hamsun trådte aldri inn som formelt medlem av Nasjonal Samling. Hamsuns politiske syn var formet og festet lenge før nasjonalsosialismen fikk vind i sellene. Dikteren var kanskje først og fremst anglofil. Odd Nansen har for snart seks år siden gitt sitt besvår til den sak. Innbefattet Hayes' fremstilling på side 115, der denne med Hewins som kilde forteller om situasjonen etter valgnederlaget 1936: «Almost as soon as the election results became known members started to resign. Among these was Odd Nansen.....» På side 151 er dr. Max Tau blitt tillagt en rolle i forberedelsene på det politiske plan før invasjonen som ikke har noe med de faktiske forhold å gjøre.

Hayes hevder på side 298 at regjeringen Nygaardsvolds «legal authori-

«Bergens Tidende»s kronikk 25. november 1971.

ty» var noe tvilsom, for å si det forsiktig. At man hadde forlenget regjeringens levetid forut for 9. april 1940, var en direkte krenkelse av forfatningen. Hva Hayes her sikter til, fremgår nærmere av hva han skriver på side 121. Her forteller han at det i april 1938 ble fremlagt forslag for Stortinget om å forlenge den løpende sesjon for nasjonalforsamlingen med et år, og at det etter noen rådslagning og diskusjon fram og tilbake ble vedtatt med 123 mot 24 stemmer, mens 3 representanter var fraværende. Quisling var opphisset over den slags lovgivning, legger Hayes til, og konstaterer at Stortingets aksjon var «unquestionable illegal». Etter Den norske grunnlovs § 112 må slike endringer stadfestes av det følgende storting, dvs. etter at valg var holdt. Reformatorene begikk dermed en konstitusjonell og praktisk «blunder», for det ga Quisling et utmerket påskudd til å angripe alle som hadde vært med i avgjørelsen. Quisling påsto angivelig at seirens frukter ble berøvet ham ved at stortingsvalg ikke ble holdt i 1939. — Quislings argumentasjon var noe annerledes. Det får ligge. Derimot er det grunn til å understreke at Hayes er fullstendig på villspor når han påstår at Stortinget satte seg ut over forfatningen. Forslaget til endring av Grunnlovens §§ 54 og 71 var blitt fremmet av stortingsmann Henrik Ameln, Hayre, Bergen, som ledd i en gruppe endringsforslag han la fram den 31/12-1935 og 9/1-1936. Forslaget ble i samsvar med Grunnlovens § 112 referert i Stortinget den 10. januar 1936 og tatt opp til realitetsforhandling av det derpå følgende storting i 1938. Hayes gjør seg

skyldig i en alvorlig misforståelse og sammenblanding. Forslaget om å utvide stortingssejonen fra 3 til 4 år inneholdt ikke noen uttrykkelig bestemmelse om når endringen eventuelt skulle tre i kraft, hvorvidt vedtakselsen av forslaget til grunnlovsendring skulle få virkning for det sittende storting. Det var dette som ble resultatet. Og denne nasjonalforsamlingens tolkning av forslaget som var forutsatt av Quisling, ble fremstilt som statskupp, bla. i løyseidler som NS-ungdommer lot drysse ned over representantenes hoder så snart valgringsresultatet forelå.

Striden gjaldt derfor om det var riktig å gjøre lovendringen gjeldende for det sittende storting. Herom var menningene delte. Men Hayes' fremsending og påstand om at vår nasjonalforsamling hadde satt seg ut over konstitusjonens rammer — og at regjeringen Nygaardsvold attpåtil var «illegal», er et formidabelt bomskudd. Med rette har Hayes påberopt seg professor Frede Castberg til støtte for sin misoppfatning. Castbergs syn anno 1938 falt sammen med hva han skriver i Norges statsforfatning 3. utgave 1964 side 275: «Spørsmålet om fireårs regelen skulle få anvendelse på det sittende storting, måtte selvsagt helt ut bero på en fortolkning av de endrede grunnlovsbestemmelser. Og den løsende stortingens trafte, var vistnok den rette. (Således også Andenæs: Statsforfatn. i Norge, 3. utg. 1962 s. 30).

Hayes' anførsel om den illegale norske regjering Nygaardsvold hører for øvrig med i et avsluttende kapittel der han retter temmelig kraftig kritikk mot måten Quisling-prosessen ble arrangert på. «Om Quisling overdrov sin politiske uselviskhet, var hans syn på rettsaken ikke desto mindre riktig. Det var en politisk prosess. Av alle i retten, skulle høyesterettsjustitiarius Berg, som hadde spilt en lite ærefull rolle (an inglorious role) i april 1940 ha vært seg aller mest bevisst hvor sant det var som Quisling

sa. Kanskje dette var Quislings mål Dersom han lyktes, var det hans siste seier.»

Hayes legger til at Høyesterett avviste Quislings appell og oppretholdt dødsdommen fra den underordnede retts (lagmannsretten). Så heter det: «For å kviele kritikken i fødselen mot det illegale ved rettsaken (in order to stifle criticism of the illegality of the proceedings), trådte Fougner, den dommer som var utpekt til å avsi dommen, utenfor rammen for å skape den nødvendige legitimasjon for domstolen og tillit til dens handlemåte. «Det foreid ikke anledning til etter norsk grunnlov og lov til å ekssekvere dødsstraff i Quislings tilfelle, idet den militære straffelovs bestemmelser i § 14 krevet at fullbyrdelsen skulle være hverkatt før fiendtligheten var innstillet. For å unngå denne vanskelighet, gikk man til det skritt å gi en lov som opphevet denne bestemmelse tilbakevirkende kraft, hvilket ikke økte lovligheten av å benytte dødsstraff etter norsk forfatning», hevder Hayes.

Dette er bare en del av den overordentlig kraftige kritikk som den britiske historiker fremfører — og der han neppe legger mange hanefjed etter Ralph Hewins! Den norske regjering umuliggjorde en fair rettsak mot Quisling ved å tilbake «sach controversiel legal figures as Paal Berg, for example», til å ta del i dommen over deres tidligere politiske motstander. Det samme gjelder Erik Solem, ~~aktør~~ i saken. Den norske regjering månglet ikke bare en konstitusjonell basis til å sette igang rettsaken, den gjorde galt verne ved den dørsak (ford) å benytte politisk indiserer men under gjennomføringen, mener den berømte historikeren.

Dr. Hayes' beskrivelse av Quisling og hans bruk av kildemateriale, kan det bli anledning til å komme tilbake til senere — under en oversikt over forskningens stilling og status i Quislingsproblematikken pr. i dag.

Sverre Hartmann